

процес в умовах транзитивної економіки України. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.

23. Павлюк К.В., Ахмед Т.В. Концептуальні підходи до аналізу державних видатків // *Фінанси України*. – 2007. – № 8. – С. 24-32.

24. Пономаренко Е.В. Финансы общественного сектора. – М.: Экономика, 2001.

25. Радіонова І.Ф. Фінансова політика як феномен інституціональної економіки // *Фінанси України*. – 2007. – № 11. – С. 41-50.

26. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.Є. Кваснюка. – Х.: Форт, 2003. – 424 с.

27. Сидоренко Г.Д. Финансовое право. Ч.1. Теория финансов. – Житомир, 1888. –

341 с.

28. Тарасов И. Очерк науки финансового права. – Ярославль, 1883. – 710 с.

29. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Х.: Вид-во “Форт”, 2003. – 440 с.

30. Хохич Д.Г. Ефективність системи державних фінансів у контексті інституційного підходу // *Фінанси України*. – 2006. – № 3. – С. 65-73.

31. Экономика общественного сектора. / Под ред. проф. Е.Н. Жильцова, проф. Ж.-Д. Лафея. – М.: ТЕИС, 1998.

Статья поступила в редакцию 08.10.2008

Н.М. КОСТЮЧЕНКО,
Сумський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО СОЦІО-ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У сучасних умовах очевидними стали протиріччя, пов'язані з вичерпністю природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища. Глобальні екологічні проблеми сьогодення пов'язані із здійсненням антропогенних процесів без урахування можливостей природи компенсувати негативний вплив від цих процесів, а також в зв'язку з орієнтацією на превалювання соціо-економічних пріоритетів розвитку людства [1].

Вичерпність значної кількості природних ресурсів та погіршення якості навколишнього середовища обумовили необхідність пошуку нової парадигми розвитку суспільства, відмінної від споживацького ставлення до природи. Такою парадигмою стали ідеї екологічно сталого економічного розвитку, які було висвітлено на конференції ООН з питань навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992р.

Питання досягнення сталого розвитку є одним з ключових для України на сучасному етапі. Україна визнала нову мо-

дель розвитку суспільства і ратифікувала основний документ Конференції у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) «Порядок денний на ХХІ століття». Цим наша країна зобов'язалася впроваджувати принципи сталого розвитку, що передбачає збалансоване вирішення соціо-економічних завдань, проблем збереження сприятливого стану довкілля і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Дослідження цього питання являє собою складний процес, який охоплює в своїй основі питання методології, теорії та практики соціо-економічного розвитку країни із врахуванням асиміляційних можливостей навколишнього середовища та умови раціонального використання природних ресурсів.

Перехід до сталого (збалансованого соціо-еколого-економічного) розвитку є одним з нагальних завдань для України на

© Н.М. Костюченко, 2008

сучасному етапі розвитку. Проте для зміни техногенного типу розвитку економіки на сталий необхідне формування нових інституційних засад сталого розвитку, про що також зауважує З. Герасимчук [див. 2].

В Україні інституційні засади сталого розвитку наразі ще не сформовані. Саме тому питання інституційного забезпечення сталого розвитку є злободенним для нашої країни.

Останніми десятиріччями в економічній науці посилюється інтерес до інституціональної теорії взагалі і до її неінституціонального напрямку особливо. Багато робіт відомих інституціоналістів перекладається на російську та українську. Так, ще за радянських часів було перекладено російською мовою наукові нароби Дж. Гелбрейта, Г. Мюрдала та Т. Веблена. В Україні видані праці О. Вільямсона [див. 3], Р. Коуза [див. 4], Д. Норта [див. 5], Дж. Стігліца [див. 6] та ін.

Історія інституціоналізму широко розглянута на сторінках наукових праць А. Ткача [див. 7], О. Тарушкіна [див. 8], Р. Нуреева [див. 9; 10], О. Бренделевої [див. 11], у монографії за редакцією Р. Нуреева та В. Дементьєва [див. 12], а також у роботах О. Ананьїна [див. 13], А. Фофонова [див. 14] та ін.

Проблематика, пов'язана з інституціональними перетвореннями у природно-ресурсному секторі, вже давно є предметом наукового пошуку в Україні, особливо це проявляється в працях Б. Данишилина та В. Міщенка [див. 15], З. Герасимчук, І. Вахович, А. Олексюк та В. Голяна [див. 2], В. Трегобчука [див. 16], М. Хвесика [див. 17], С. Харічкова [див. 18], О. Голуба та О. Струкової [див. 19] та ін.

Спробу систематизації структурованих та комплексних підходів щодо впорядкування інституціонального середовища сталого розвитку було зроблено в монографії «Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації» за авторством українських вчених З. Герасимчук, І. Вахович, В. Голяна, А. Олексюк [див. 2], а також у монографії «Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечен-

ня» під редакцією О. Алімова, А. Даниленка, В. Трегобчука та ін. [див. 16].

Деякі питання перетворення інститутів на шляху до сталого розвитку підіймалися Всесвітнім Банком у Доповіді про світовий розвиток у 2003 р. [див. 20].

У монографії російських дослідників С. Желаєвої, В. Сактоєва, К. Циренової «Інституціональні аспекти сталого розвитку соціо-еколого-економічних систем різних типів» розглядається формування соціо-еколого-економічних систем різних типів в межах регіональної економіки через призму її інституціональних перетворень [див. 21].

На актуальності даної проблематики наголошують також О. Амоша та Б. Буркинський у критиці на монографію «Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення» під редакцією О. Алімова, А. Даниленка, В. Трегобчука та ін. [див. 22]. Проте автори статті [22] зауважують, що вкрай недостатньо розробленими у науковому та практичному плані залишаються проблеми оцінки існуючої інституціональної системи України, а також науково-інституціональні основи сталого економічного розвитку з обов'язковим дотриманням вимог ресурсно-екологічної безпеки господарської діяльності. Більш того, вони наголошують на тому, що розроблення теоретико-методологічних засад і прикладних аспектів інституційного забезпечення стабільного, сталого економічного розвитку слід віднести до фундаментальних і пріоритетних завдань економічної науки.

Головною метою статті є розгляд особливостей інституційного забезпечення сталого розвитку в залежності від того, наскільки розвинені неформальні інститути сталого розвитку країни та на якому рівні розвитку етичного мислення знаходиться суспільство.

Забезпечення дієвої інституційної бази сталого розвитку на всіх рівнях є основою до повної реалізації «Порядку денного на XXI століття», заходів по виконанню рішень Всесвітнього Самміту зі сталого розвитку і вирішенню нових задач з питань збалансованого соціо-еколого-економіч-

ного розвитку.

Згідно «Порядку денного на XXI століття» інституційне середовище розглядається як базис, основа, що забезпечує сталий розвиток в цілому та регулює взаємодію трьох підсистем сталого розвитку, серед яких розрізняють економічну складову (передбачає стале економічне зростання), екологічну складову (передбачає рівноважне природокористування) та соціальну складову (передбачає соціальний прогрес). Більш того, інституційне середовище розглядається як найважливіша складова усієї системи суспільних відносин [23].

Отже, задля досягнення цілей збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку країни необхідне ефективне інституційне забезпечення сталого розвитку.

Взагалі, інститути – це не просто «правила гри», що накладають обмеження на допустимий вибір дій, як говорить Д. Норт, їх призначення – створювати по можливості стійкі та ефективні механізми вибору рішень за умови будь-яких конфліктів інтересів, коли діючі угруповання або індивіди переслідують цілі, що взаємно суперечать та не реалізуються одночасно [5].

Інститути сталого розвитку покликані координувати поведінку усіх суб'єктів згідно завдань та принципів забезпечення сталого соціо-еколого-економічного розвитку. Це сукупність неформальних правил та норм громадської поведінки і формально закріплених в нормах права механізмів, що забезпечують їх дотримання і структурують взаємодії в суспільстві згідно принципів сталого розвитку.

У сучасному світі вважається, що життям та економікою управляють офіційні інститути. Формальні інститути являють собою формально закріплені норми, тобто офіційно закріплені конкретними повноважними органами правила, що фіксуються як правові акти або письмові розпорядження, що спираються на правові акти (конституція, статутне і загальне право, судові прецеденти, підзаконні акти, тощо), і охоплюють політичні (і судові) правила, економічні правила і контракти [5]; [24].

Проте офіційні інститути становлять лише невелику (проте дуже важливу) час-

тину суми обмежень. Неформальні інститути вельми важливі для урегулювання відносин в суспільстві. Вони беруть свій початок від суспільно передаваної інформації як частини спадщини, яку ми називаємо культурою [5]. Неформальні інститути – це неофіційні обмеження (норми, звичаї, традиції, кодекси поведінки, різного роду умовності, тощо).

Довгий час в розвитку суспільства спостерігався односторонній перехід від неформальних обмежень (неписаних звичаїв) до офіційно закріплених в нормах права інститутів (писаних законів).

Проте у повсякденній взаємодії – у родині, суспільстві, економічній діяльності – люди продовжують керуватися кодексами (нормами) поведінки і звичаями. Поведінка у величезному ступені визначається неписаними кодексами, нормами і умовами. Тому врахування лише офіційних правил, за спостереженнями Д. Нортона, надає неадекватне уявлення про взаємозв'язок між офіційними обмеженнями та функціонуванням економіки [5]. Як зауважує А. Ткач, неформальні норми та правила при всіх змінах навколишнього середовища змінюються лише поступово, у міру формування в організацій та індивідів альтернативних моделей поведінки, пов'язаних із новим сприйняттям ними вигод і витрат [7]. Внаслідок цього може спостерігатися напруження між зміненими формальними інститутами та тривкими неформальними нормами. З іншого боку, офіційні правила можуть доповнювати неофіційні та підвищувати їхню ефективність. В даному випадку слід говорити про комплементарність інститутів, що означає їх сумісність, здатність до взаємодоповнення [25]. Отже, в залежності від однонаправленості чи різного напрямку розвитку неформальних та формальних норм формальні інститути можуть бути дієвими в суспільстві або ні. Ця теза важлива для розуміння особливості формування дієвих формальних інститутів на шляху нашої країни до сталого розвитку.

Також необхідно відмітити, що взаємозв'язки, які притаманні інститутам, а також мінливість і гнучкість, та ієрархічна

природа (за ієрархічною природою інституту сталого розвитку поділяються на традиційні неформальні інститути, неформальні інститути та формальні інститути сталого розвитку) близькі по суті до характеристик екосистеми, що дозволяє нам говорити про так званій інституційній екологічний принцип (the institutional ecology principle) [26]. Застосовуючи концепцію екосистеми до інституційної системи, цей принцип дозволяє розглядати інституційні структури на різних рівнях як взаємопов'язані екосистеми, які змінюються, еволюціонують.

Інституційний екологічний принцип дозволяє розглядати взаємозв'язки між інститутами, а також взаємодію між інститутами та їх середовищем. Також з теоретичної точки зору цей принцип сприяє розв'язанню конфлікту між еволюційним та рівноважним підходом. Як природна екосистема, навіть не дивлячись на очевидність постійних змін, інституційна система може знаходитися у періодичній короткостроковій рівновазі унаслідок того, що зміни здійснюються повільними темпами впродовж тривалого періоду часу. Інституційний екологічний принцип також забезпечує концептуальну основу для розбиття інституційної системи на складові і виявлення взаємозв'язків між ними.

Таким чином, інституційну систему сталого розвитку можна розглядати як систему з різними взаємозв'язками, а також як систему, якій властивий синергетичний ефект або ефект дисонації. Так, у випадку, коли формальні та неформальні інститути протиречать одне одному на шляху країни до сталого розвитку, спостерігається ефект дисонації, у протилежному випадку – коли ці інститути доповнюють одне одного і тим самим підвищують взаємну ефективність дії, можна говорити про синергетичний ефект в інституційній системі сталого розвитку.

Як зазначає Д. Норт, дійові особи на суспільній сцені частково грають за наявними правилами, а частково визначають ці правила [5]. В широкому інституційному контексті держава, фірми, громадські організації та індивіди мають можливість ді-

яти і впливати на дії один одного, виконуючи роль доповнюючих чинників в координаційному процесі інститутів сталого розвитку (див. рис. 1 – розроблено на основі [20]; [26]; [27]).

І в процесі координації вони мають спільно забезпечувати дієвість правил і норм на шляху країни до соціо-еколого-економічного розвитку. Така координація багатьох дійових осіб є необхідною для вирішення гострих екологічних проблем і досягнення сталого розвитку країни.

Так, держава виконує центральну роль як організатор розрізнених інтересів в багатьох галузях, відповідаючи національним цілям і погоджуючи конкуруючі інтереси усіх інших суб'єктів. Особливо зростає роль держави в питаннях досягнення сталого розвитку. Як відомо, вирішення екологічних проблем - довгостроковий процес, і часто результати відчутні не відразу. Держава, шляхом включення екологічної складової в соціо-економічну політику країни, визначає поведінку фірм та громадських організацій. Органи державної влади займаються процесом формального закріплення норм та правил, тим самим прискорюючи процес змін у суспільстві згідно завдань сталого розвитку та одночасно забезпечуючи їх виконання. Також органи державної влади забезпечують механізми дотримання громадськістю встановлених офіційних інститутів сталого розвитку. Проте необхідно, щоб уряд, володіючи суспільно санкціонованими повноваженнями примушення, сам дотримувався встановлених ним правил. З цією метою і необхідна широка участь громадськості як контролюючого органу за виконанням державою її зобов'язань.

У цьому аспекті зростає роль громадських організацій, які можуть генерувати сигнали про неефективність інститутів на шляху до сталого розвитку та необхідність інституційних змін з метою корегування та адаптації законодавства до екологічних потреб суспільства, а також контролювати виконання урядом встановлених офіційних обмежень. Громадські організації можуть виражати інтереси громадськості, і таким чином, розширювати інклюзи-

вність в доступі до ресурсів. Також громадськість може, наприклад, сприяти незалежності судової системи. Такі сигнали можуть подавати і суб'єкти господарських відносин, які перевіряють дієвість офіційно закріплених норм на результатах свого бізнесу шляхом голосування, участі у форумах та конференціях, а також через гро-

мадські організації, у тому числі політичні організації. Індивіди, як окремі представники зазначених дійових осіб, також подають сигнали про ефективність інститутів через різного роду організації та органи влади. Водночас організації представляють колективні інтереси їх членів-індивідів.

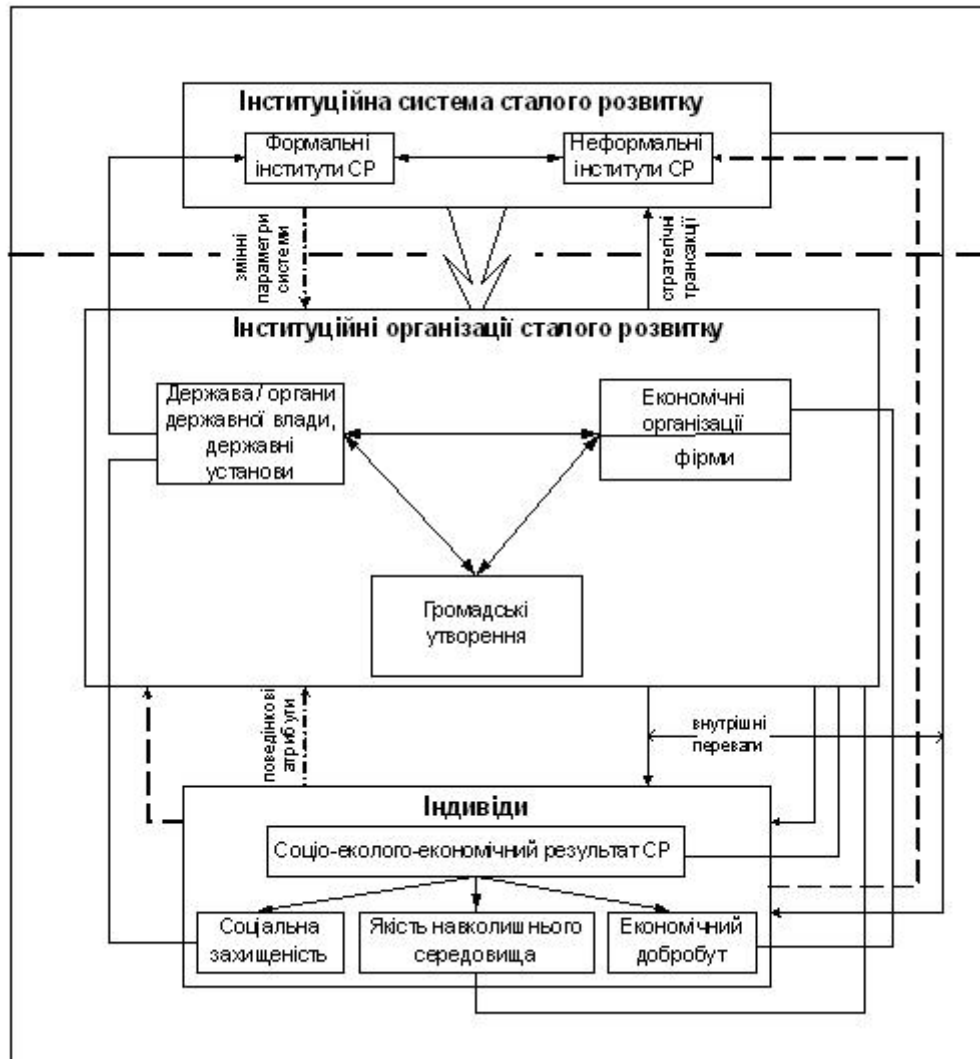

Рис.1. Схема інституційного забезпечення сталого розвитку

Таким чином, на шляху країни до соціо-еколого-економічного розвитку зростає не лише роль держави як законотворчого, регулюючого та контролюючого органу за виконанням громадськістю закріплених норм та правил поведінки в суспільстві, але й зростає роль громадськості (а саме громадських організацій як представників

волі громадськості), яка б отримала можливість брати участь в процесі прийняття рішень з метою корегування та адаптації законодавства до екологічних потреб суспільства.

Розглядаючи взаємозв'язки між зазначеними формальними та неформальними інститутами сталого розвитку, а також

основними дійовими особами на суспільній сцені необхідно наголосити на двох типах механізмів, що мають вплив на напрямки сигналів щодо корекції інституційної системи. Це, по-перше, механізми зовнішнього впливу, і по-друге, механізми внутрішнього впливу.

Більшість механізмів зовнішнього спонукання, такі як зміна у технологіях, торгівля, інвестиційна діяльність, податкова політика та ін. впливають на результати діяльності економічних організацій, і таким чином, через економічні організації, які передають сигнали політичним та інших громадським організаціям, посиляють інформацію органам влади про необхідність корегування інституційної системи. Такий зовнішній механізм впливу як еколого-орієнтована освіта визначає напрямки інституційних змін на шляху до сталого розвитку через сигнали, що їх надають індивіди та громадські і економічні організації органам влади. За такої умови змінюються неформальні інститути. Громадські утворення не лише подають сигнали органам державної влади, але й виступають контролюючим органом щодо виконання державними установами їх зобов'язань. У свою чергу держава подає зворотні зв'язки громадськості у вигляді інформації щодо проведення державної політики. Як вже було наголошено вище, держава має безпосередній вплив на формальні інститути. Так, державні установи можуть змінити існуючі офіційні обмеження або ввести нові формальні інститути. Крім того, держава завдяки механізмам контролю та примусу забезпечує виконання громадськостю встановлених норм. Як відомо, існує взаємозв'язок між формальними та неформальними обмеженнями, і зміни в офіційних нормах впливають на неформальні інститути. Проте варто зауважити, що за умови зміни інститутів, ці зміни зачіпляють і економічні, і громадські організації, і державний устрій, що також є частиною інституційного середовища, разом з інституційною системою [5]. Йдеться, насамперед, про кардинальні зміни неформальних інститутів. Отже, як результат, маємо двосторонні взаємозв'язки між інституційною

системою та інституційними організаціями. До того ж необхідно зазначити, що в інституційному середовищі відбуваються процеси постійних інституційних змін та узгодження цих змін з інституційними організаціями. На Рис. 1 ці зв'язки зображено пунктирними лініями між інституційною системою та інституційними організаціями і зазначено як змінні параметри інституційної системи та стратегічні трансакції.

Серед механізмів внутрішнього спонукання слід відмітити поведінкові атрибути індивідів як сигнали інституційним організаціям, що по суті є суб'єктивним, внутрішнім фактором, і можуть змінюватися. Це також можуть бути внутрішні переваги, надані інституційною системою згідно існуючих інститутів, або внутрішні переваги основних дійових осіб, сформовані під впливом тих самих інститутів. Останні також в значній мірі є суб'єктивним фактором. До того ж за умови зміни чи корегування інституційної системи загалом, або окремих її інститутів створюються нові поведінкові атрибути. Тому на наведеному вище рисунку поведінкові атрибути окреслено пунктирною лінією. У свою чергу індивіди, поведінка яких корегується інституційною системою, створюють зворотній зв'язок з інституційними організаціями щодо дієвості/ недієвості або необхідності корегування інститутів сталого розвитку. Також можливий вплив індивідів на зміну неформальних інститутів, проте такий вплив здійснюється дуже повільно у часі і потребує формування відповідних змін у свідомості, нового способу мислення.

Загалом метою досягнення сталого розвитку є соціо-еколого-економічний результат, що виявляється в економічному добробуті громадян, їх соціальній захищеності та якісному навколишньому середовищі, сприятливому для життєдіяльності індивідів. Інституційна система має безпосередній вплив на результат досягнення цієї мети. Зв'язки між економічними організаціями та індивідами є прямими та об'єктивними, і виявляються в економічному результаті діяльності, на який в значній мірі впливає державна політика. Забез-

печення соціальної захищеності бере на себе держава, чому значною мірою сприяють громадські утворення. Екологічний результат, який проявляється в дотриманні якості навколишнього середовища, досягається завдяки скоординованим зусиллям усіх основних дійових осіб на суспільній сцені.

Важливим моментом для розуміння особливостей інституційного забезпечення сталого розвитку є те, що в залежності від того, наскільки розвинені чи нерозвинені неформальні інститути сталого розвитку країни, змінюватиметься напрямок інституційного забезпечення сталого розвитку.

Для виявлення зміни напрямку інституційного забезпечення сталого розвитку важливим є дослідження, проведене американським психологом Л. Колбергом з метою визначення логіки поведінки і моралі людей. В результаті проведеної протягом двох десятиріч роботи Л. Колберг зробив висновок, що існують три чітко окреслені рівня етичного мислення і що кожний з них у свою чергу включає дві стадії:

- 1) Передконвенційний рівень:
  - Стадія 1: стадія «нагороди і покарання».
  - Стадія 2: стадія індивідуалізму і взаємовигоди.
- 2) Конвенційний рівень:
  - Стадія 3: стадія суспільного конформізму.
  - Стадія 4: стадія закону і правопорядку, або стадія соціальної системи.
- 3) Постконвенційний рівень:
  - Стадія 5: стадія суспільного договору.
  - Стадія 6: стадія універсальних принципів.

Л. Колберг зауважує, що кожна людина починає свій рух у напрямку етичного зростання з першої стадії. Так, людина здійснює правильні вчинки, щоб уникнути покарання. По мірі дорослішання людина продовжує діяти, керуючись власними інтересами, проте вона розуміє, що у інших людей теж є свої інтереси. Тому для досягнення своїх інтересів люди вступають в «угоди», таким чином, досягаючи другої стадії. На третій стадії людина поступає

відповідно до того, чого від нього чекають близькі люди (родина, друзі) або суспільство в цілому. На четвертій стадії кожна людина вважає своїм боргом дотримувати цілісність системи. Відповідно, мораль в такій ситуації обмежується законами і правилами в суспільстві. На п'ятій стадії кожна людина усвідомлює, що має рацію і зобов'язання базуються на раціональному розрахунку загальної корисності, а саме за принципом «найбільшого добра для найбільшої кількості людей». На шостій стадії громадянин вірить в такі універсальні моральні принципи, як справедливість, рівність і гідність кожної людини, а також відчуває власну відповідальність перед суспільством [28; 29].

Розглядаючи зазначене дослідження Л. Колберга стосовно інституційних питань досягнення сталого розвитку, можна зробити наступні висновки.

Якщо в суспільстві недостатньо розвинені неформальні інститути сталого розвитку, ще не склалися традиції і норми поведінки, що відповідають принципам збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку, і суспільство продовжує слідувати техногенним шляхом розвитку, необхідне зміцнення ролі держави. В даному випадку населення країни знаходиться на першій стадії етичного мислення. Таким чином, необхідне формування формальних інститутів сталого розвитку, які закріплені в нормах права. І з боку держави повинно бути організоване забезпечення виконання даних норм відповідними механізмами контролю та примусу. На даному етапі доцільно використовувати різні методи негативного стимулювання (тобто методи покарання за правопорушення).

Поступово можлива поява підприємців, які мислять в нових умовах, що усвідомлюють можливість подвійного виграшу від екологічно-безпечної діяльності. У такому разі суспільство переходить до другої стадії передконвенційного рівня – «стадія індивідуалізму та взаємовигоди», – і державі доцільно використовувати методи позитивного стимулювання. Кінцевою метою в цьому напрямі повинна стати четверта стадія – «стадія закону і правопорядку»,

коли законодавство буде таким, що реально діє і дотримуватись на основі внутрішньої зацікавленості громадян. На даному етапі зростає роль неформальних інститутів сталого розвитку, які повинні підтримувати і укріплювати формальні норми. В даному випадку має сенс говорити про якісні формальні інститути, які направлені на досягнення мети стійкого розвитку суспільства і поступовий розвиток неформальних інститутів з вектором розвитку, який має однаковий напрямок з формальними інститутами, що в значній мірі підвищує ефективність дії офіційних обмежень.

Таким чином, зміцнення ролі урядових структур не має бути єдиним вектором формування інституційного механізму сталого розвитку. Для досягнення третьої і четвертої стадії етичного мислення – «стадія суспільного конформізму» і «стадія закону і правопорядку» – необхідно посилення ролі громадськості, кінцевою метою чого повинні стати стадії п'ять і шість – «стадія суспільного договору» і «стадія універсальних принципів». У міру зростання ролі громадськості і посилення таких структур роль уряду на шляху досягнення мети і завдань сталого розвитку має знижуватися.

Розглядаючи стадію п'ять і шість постконвенційного рівня – «стадія суспільного договору» і «стадія універсальних принципів» – слід звернути увагу на переважний вплив неформальних інститутів, які визначають, кінець кінцем, напрям політики в країні, і таким чином, окреслюють формальні рамки поведінки з метою досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку країни. Необхідно відзначити, що такий розвиток подій передбачає формування ефективної інституційної системи сталого розвитку. В даному випадку неформальні інститути підтримуються формальними інститутами з одним вектором розвитку, що значною мірою знижує невизначеність і ризики невиконання зобов'язань членами суспільства.

Отже, в залежності від того, на якій стадії етичного розвитку знаходиться суспільство країни, змінюватиметься напря-

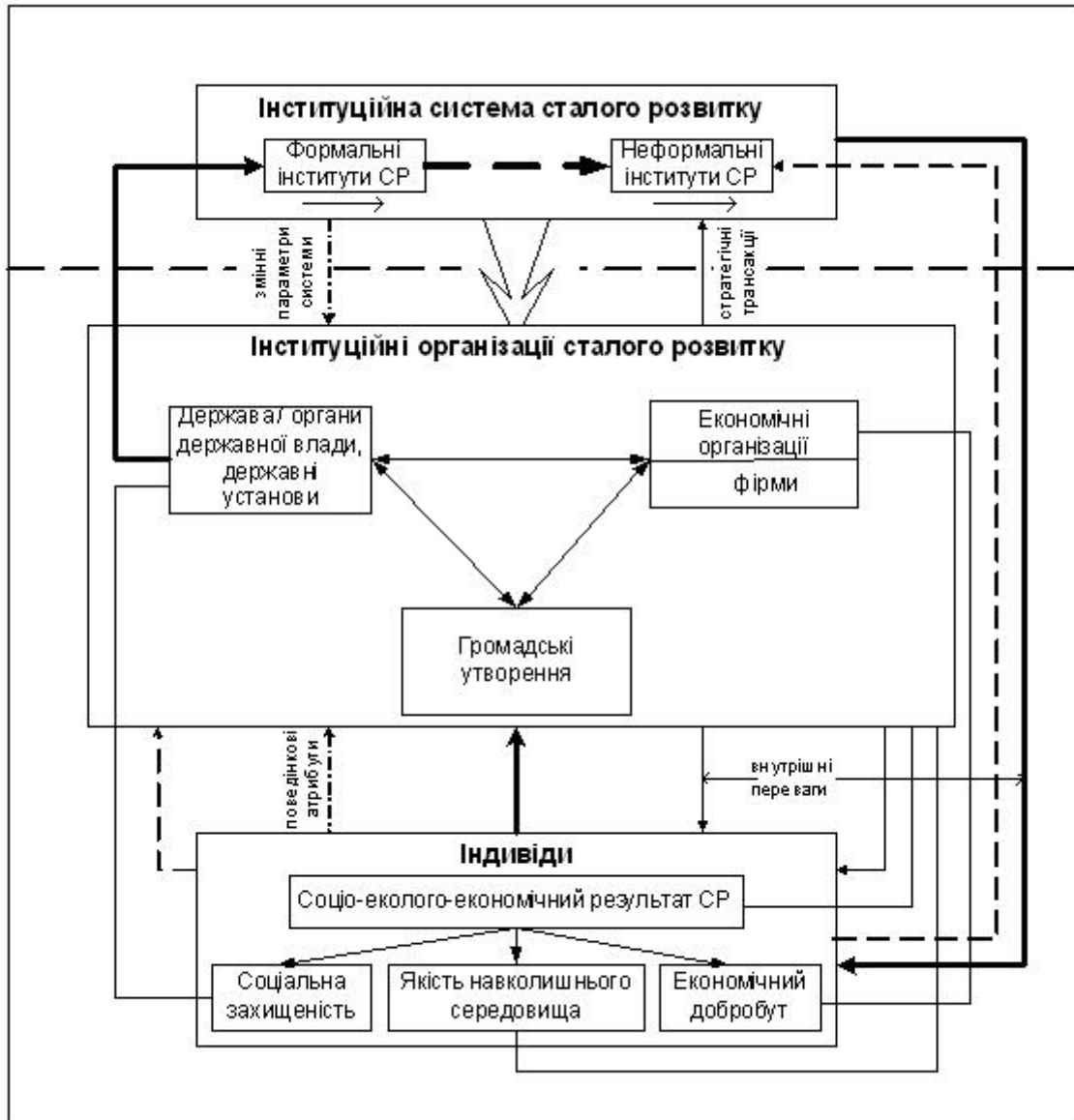
мок інституційного забезпечення сталого розвитку, адже спостерігатиметься взаємовплив офіційних та неофіційних обмежень у інституційній системі.

Інституційне забезпечення сталого розвитку може мати свій початок від зміни формальних інститутів або ж неформальних обмежень на шляху до сталого розвитку країни в залежності від стадії етичного розвитку суспільства та відповідно до того, чи суперечать формальні та неформальні інститути одне одному, а чи підвищують взаємну ефективність дії (див. Рис. 2 та Рис.3).

Якщо в суспільстві вже вкоренилися стійкі неформальні інститути сталого розвитку, що обумовлюють поведінку індивідів як членів громадських та економічних організацій, а також органів державної влади, вони фактично встановлюють обмеження в суспільстві, яких дотримуються усі громадяни на шляху країни до сталого розвитку. З огляду на це, в суспільстві будуть сформовані також офіційні обмеження у вигляді формальних інститутів сталого розвитку, що підсилюватимуть неформальні інститути та підвищуватимуть ефективність їх дії у досягненні спільної мети. В даному випадку інституційне забезпечення сталого розвитку бере свій початок від неформальних обмежень в суспільстві, а суспільство знаходиться на постконвенційному рівні етичного мислення за Л. Колбергом (див. Рис. 2).

Інша справа – якщо в суспільстві недостатньо розвинені неформальні інститути сталого розвитку, ще не склалися традиції і норми поведінки, що відповідають принципам збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку, і суспільство продовжує слідувати техногенним шляхом розвитку, необхідне зміцнення ролі держави. В даному випадку необхідне формування формальних інститутів сталого розвитку. Таким чином, інституційне забезпечення сталого розвитку починає свою дію від зміни формальних інститутів. У цьому випадку зростає роль державної влади як органу, що закріплює формальні інститути та провадить їх у життя.

Рис. 2. Синергетичний ефект формальних та неформальних інститутів сталого розвитку

Так, держава встановлює формальні обмеження, що протидіють існуючим неформальним інститутам в суспільстві. Держава впливає на економічні та громадські організації, на індивідів, та забезпечує дотримання офіційно закріплених норм та правил за допомогою механізмів примушення та контролю за дотриманням формальних інститутів. На даному етапі органам державної влади доцільно використовувати різні методи негативного стимулювання. Поступово в індивідів формується розуміння необхідності дотримання встановлених формальних норм. На даному етапі

зростає роль недержавних громадських організацій. Як вже було зазначено, неформальні інститути важко змінюються. Вони не перебудовуються автоматично вслід за зміною формальних інститутів та відповідно волі окремих, навіть впливових гравців. І навіть, якщо дані зміни відбуваються, цей процес складний і потребує тривалого часу. До того ж можлива протидія між формальними та неформальними інститутами, і у випадку, коли формальні механізми контролю та примушення дотримання офіційних обмежень працюють не дуже ефективно, можлива перевага неформальних

інститутів, і таким чином, зміни у неформальних обмеженнях не відбудеться. За умови розуміння суспільством можливості подвійного виграшу від еколого-спрямованої діяльності, державі доцільно використовувати методи позитивного стиму-

лювання. Ефект дисонації формальних та неформальних інститутів сталого розвитку спостерігається на передконвенційному рівні етичного мислення за Л. Колбергом (див. Рис. 3).

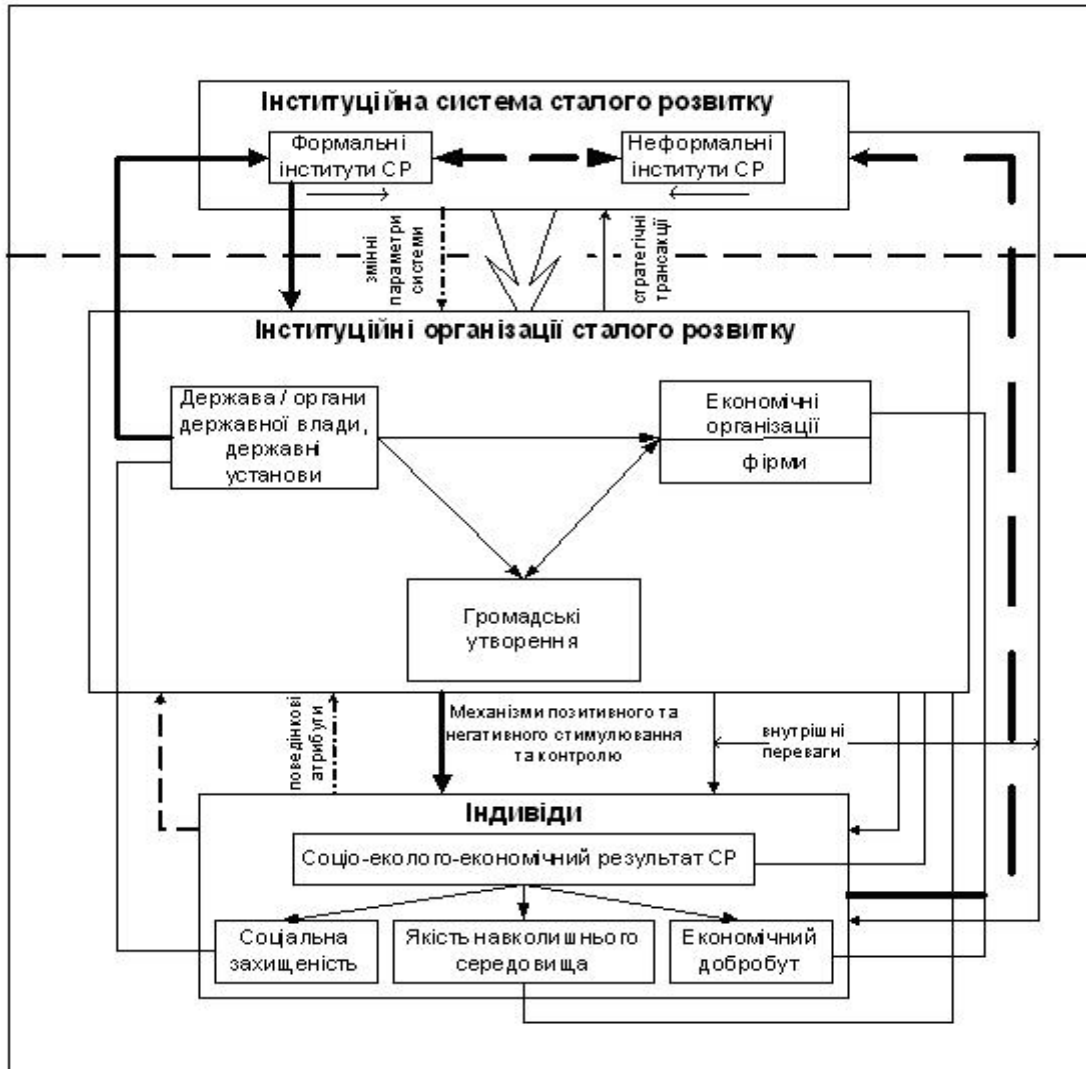

Рис. 3. Ефект дисонації формальних та неформальних інститутів сталого розвитку

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що сьогодні екологічна ситуація в країні диктує нові орієнтири і напрями розвитку суспільства, стає імпульсом нових тенденцій у взаємодії виробництва та природи. Проте перейти на новий шлях розвитку суспільства можливо лише у тому випадку, якщо будуть створені ефективні механізми управління соціо-еколого-економічними процесами. Цементуючим та формоутворюючим базисом для станов-

лення засад сталого розвитку країни має виступати інституційне забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку.

Таким чином, в залежності від того, наскільки розвинені неформальні інститути сталого розвитку країни, та на якому рівні розвитку етичного мислення знаходиться суспільство, змінюватиметься напрямок інституційного забезпечення сталого розвитку, який матиме свій початок

від зміни формальних інститутів або ж неформальних обмежень на шляху до сталого розвитку країни.

З огляду на це перспективним напрямом подальших досліджень цієї проблеми має стати виокремлення найбільш вагомих чинників і дієвих механізмів впливу на ефективну зміну формальних та неформальних інститутів суспільства задля цілей досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку країни.

Література

1. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография / Под общей ред. О.Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
2. Герасимчук З.В., Вахович І.М., Голян В.А., Олексюк А.О. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності: Монографія. – Луцьк: «Надстир'я», 2006. – 228 с.
3. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. – К.: Артек, 2001. – 472 с.
4. Коуз Р.Г. Нобелівська лекція (1991): Інституціональна структура виробництва // Природа фірми: походження, еволюція і розвиток / За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінера; Пер. з англ. А.В. Куликова; Наук. ред. пер. В.П. Кузьменко. – К.: А.С.К., 2002.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. – К.: «Основи», 2000. – 198 с.
6. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. А. Олійника, Р. Скільського. – К.: Основи, 1998. – 854 с.
7. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: Монографія / НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. – К., 2005. – 295 с.
8. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика. – СПб.: Питер, 2004. – 368 с. – (Серия «Учебное пособие»).
9. Нуреев Р.М. Теория развития: институциональные концепции становления рыночной экономики // Вопросы экономи-
- ки. – 2000. – № 6.
10. Нуреев Р.М. Курс микроэкономики. – 2-е изд., изм. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА - ИНФРА-М), 2000. – 572 с.
11. Бренделева Е.А. Неинституциональная экономическая теория: / под общ. ред. А.В. Сидоровича. – М.: Дело и Сервис, 2006. – 352 с.
12. Постсоветский институционализм: Монография / Под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. – Донецк: Каштан, 2005. – 480 с.
13. Ананьин О. Исследовательская программа Торстейна Веблена: 100 лет спустя // Вопросы экономики. – 1999. – № 11.
14. Фофанов А. Генезис новой институциональной экономической теории. Автореф. канд. дис. – СПб, 1998.
15. Данилишин Б., Міщенко В. Реформування відносин власності на природні ресурси // Економіка України. – 2003. – № 9. – С.34-42.
16. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
17. М. Хвесик, В. Голян – Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика: Монографія. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2006. – 260 с.
18. Садченко Е.В., Харичков С.К., Скорик Н.В., Андерсон Н.В. Институциональные аспекты международного экономико-экологического права // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая. Выпуск 31-2. – С.135-140.
19. Голуб А.А., Струкова Е.Б. Экономика природных ресурсов – М.: Аспект-Пресс, 1999. – 319 с.
20. Доклад о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни. / Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 280 с.
21. Желаяева С.Э., Сактоев В.Е., Цыренова Е.Д. Институциональные аспекты устойчивого развития социо-эколого-экономических систем различных типов. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2005. – 156 с.
22. Амоша О., Буркинський Б. Институ-

ціональне та ресурсне забезпечення економічного розвитку України // Економіка України. – 2006. – № 1 (січень). – С.89-91.

23. Программа действий: Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де-Жанейро в популярном изложении. – Женева: Центр «За наше общее будущее», 1993. – 70 с.

24. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. / Под общей ред. д.э.н., проф. А.А. Аузана. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 416с.

25. Кузьминов Я.И. и др. Институты: от заимствования к выращиванию. Опыт российских реформ и возможности культивирования институциональных изменений // Модернизация экономики и выращивание институтов [Текст]: в 2 кн. / отв. Ред. Е.Г. Ясин; Гос. ун-т – Высшая школа экономи-

ки. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 1 кн., 436 с.

26. Saleth M.R., Dinar A. (2004). The institutional Economics of water. A cross-country analysis of institutions and performance. Edward Elgar Publishing, Inc., a co-publication with the World Bank, 398 p.

27. Валевиц Ю. Институциональное равновесие // Эковест. – 2002. – №2.

28. Kohlberg L. Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization // (Ed.) Goslin D.A. Handbook of Socialization Theory and Research. Chicago, 1969.

29. Kohlberg's stages of moral development <http://www.aggelia.com/htdocs/kohlberg.shtml>

Статья поступила в редакцию 15.10.2008

Ф.В. АБРАМОВ,

*Национальный технический университет
"Харьковский политехнический институт"*

КОРРУПЦИЯ: ПРОИЗВОЛ ЧИНОВНИКОВ ИЛИ СОЗНАТЕЛЬНЫЙ ВЫБОР КЛИЕНТА?

Во многих исследованиях, посвященных коррупции, выделяются такие причины ее возникновения, как широкие полномочия чиновников, несоответствие статусов граждан и чиновников или же низкие материальные стимулы чиновников к выполнению своих обязанностей. Другими словами, прямо или косвенно, возникновение коррупции связывается преимущественно с чиновником.

Так, например, Римский В.Л., указывая на неравенство статусов граждан и чиновников, рассматривает взятку как способ выравнивания социальных статусов чиновников и граждан [1, с. 63]. Клишова Е.В. рассматривает коррупцию как частный случай проявления экономической власти [2, с.14].

Андрианов В. одной из причин существования коррупции называет низкую заработную плату чиновников [3, с. 60-61], приводя в качестве подтверждения сравнение уровня заработной платы высших

должностных лиц в 20 странах и соответствующих мест, которые занимают выбранные страны по индексу восприятия коррупции.

Также, достаточно часто, существование коррупции связывается с наличием у чиновника монопольных прав на решения вопросов, находящихся в его компетенции. Сидоров А.И. дает определение коррупции как монополии на использование привилегированного положения [4, с. 114].

Подобная концентрация внимания на чиновнике приводит к тому, что коррупция исследуется преимущественно со стороны предложения коррупционных услуг чиновниками. Истинные же причины возникновения коррупции остаются вне поля зрения исследователей. Не отрицая важности исследования мотивов чиновника к заключению коррупционного соглашения, необходимо отметить односторонность подоб-

© Ф.В. Абрамов, 2008